

Prof.Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

TL1060 Hakas Türkçesi II Ders Notu: 6. Ders “Hakas Türkçesinde Durum Kategorisi”,
Ankara Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, 2021.

Durum Kategorisi (Падеж категориясы)

Durum ad grubu sözcüklere ilişkin bir gramer kategorisidir. Cümlede sözcükler başka sözcüklerle durum ekleri ile ilişki kurarlar. Çeşitli dönemlerde yazılmış gramer çalışmalarında farklılıklar bulunmakla birlikte çağdaş Hakas gramerlerinde durum kategorisi içinde adın 10 durumu ele alınır. Diğer Türk lehçeleri ile karşılaştırıldığında durum biçimlerinin oldukça fazla olduğu söylenebilir. Bunun sebebi bazı edatların ekleşerek ayrı durum biçimlerine dönüşmüş olmasıdır.

Çağdaş Hakas Türkçesinde adın durumları şunlardır:

Durum	Ek
1. Адалғы падеж (Yalın Durum /Nominative)	-
2. Тартылғы падеж (İlgi Durumu /Genitive)	[+NIñ]
3. Пирілгі падеж (Yönelme Durumu /Dative)	[+ĞA]
4. Көрімгі падеж (Belirtme Durumu /Accusative)	[+NI]
5. Орынғы падеж (Bulunma Durumu /Locative)	[+DA]
6. Сығынғы падеж (Çıkma Durumu /Ablative)	[+DAñ]
7. Ызылғы падеж (Yön Gösterme Durumu /Allative)	[+ZAr]
8. Пүдіргі падеж (Araç Durumu /Instrumental)	[+nAñ]
9. Тиңнестіріс падеж (Karşılaştırma/Eşitlik Durumu/ Equative)	[-CA]
10.Сылтағлығ падеж (Seber Durumu /Circumstantial/ Deliberative)	[+DAñAr]

1. Yalın Durum (Адалғы падеж /Nominative)

Yalın durum için öөн падеж terimi de kullanılır. Adın hiçbir çekim eki almamış ve nesne görevinde bulunmayan durumudur: ағас, ат, книга, хыс, оол vb. Кем (kim)? ниме (ne)? Sorularına cevap verir: Хызычах чүгүрче. - Кем чүгүрче? -Хызычах (ҮД)

2. İlgi Durumu (Тартылғы падеж /Genitive)

İlgi durumu iki [+NIñ]'dir. Ekin sözcüğün son sesine göre değişen +niñ/+niñ ve +tiñ/+tiñ eşbiçimleri bulunur. Ek ötümsüz ünsüzlerle biten sözcüklere +tiñ/+tiñ, diğer seslerle (ünlü, ötümlü, sonant) bitenlere ise +niñ/+niñ biçiminde gelir.

Söz sonu	Ek	Örnek	
Ötümlü, ünlü vb.	+niñ/+niñ	тура им хол тағ	тураның имнің холның тағның
Ötümsüz	+tiñ/+tiñ	пас ат харах көнек	пастың аттың харахтың көнектің

Bu ek bir varlığın başka bir varlık ile ilişkili ya da ait olduğunu gösterir: үгретчинің книгазы, хыстың сумказы, паланың ырлааны vb.

3. Yönelme Durumu (Пирілгі падеж /Genitive)

Yönelme durumu iki [+ĜA]'dır. Ekin sözcüğün son sesine göre değişen +ĝa/+ge ve +xa/+ke ve +a/+e eşbiçimleri bulunur. Sözcüğün son ünsüzü ötümsüz ise ekin ötümsüz eş biçimleri olan +xa/+ke eklenirken ötümlü ünsüzlerle biten sözcüklere ötümlü eşbiçimler (+ĝa/+ge) eklenir. Ancak Sözcük /ğ, g, ñ/ ünsüzleri ile bitiyorsa ek +a/+e biçiminde gelir. Eğer sözcük ünlü ile bitiyorsa yönelme durumu eklendiğinde ekin ünsüzü iki ünlü arasında düşer ve sözcüğün ünlüsü ile ekin ünlüsünün kaynaşmasıyla uzun ünlü oluşur.

Söz sonu	Ek	Örnek	
Ötümsüz (x, k, s, p vb.)	+xa/+ke	пас ат харах хап көнөк чип	пасха атха харахха хапха көнөккө чипке
Ötümlü (l, r, m, n, b vb.) Uzun ünlü (a:, e:, o:, ö:)	+ğa/+ge	им хол ыр үн хаңаа пыро пілө	имге холға ырға үнге хаңааға пыроға пілөге
ğ, g, ñ	+a/+e	тағ пиг садығ аң	таға пиге садыға аңа
Normal uzunluktaki ünlü	+a:/+e:	тура пала іңе түлгү уйғу кізі айғы киме	тураа палаа іңее түлгее уйғаа кізее айғаа кимее

Eylemin dolaylı nesnesini, bildirme, yönelme, yaklaşma, zaman, amaç, sebep gibi işlevleri vardır.

Мин пабама пічік пастым.

Мин халасха хынчам.

Тоғысха парчам.

Мин пу тоғысты пис часха тоос саларбын.

4. Belirtme Durumu (Көрімгі падеж /Accusative)

Belirtme durumu eki [+NI]'dir. Ekin sözcüğün son sesine göre değişen +nı/+nñ ve +tı/+tñ eşbiçimleri vardır. Ötümsüz ünsüzlerle biten

sözcüklere ekin ötümsüz biçimi +tı/+tǎ eklenirken, ötümlü ve ünlü ile biten sözcüklere +nı/+nǎ eşbiçimi gelir.

Söz sonu	Ek	Örnek	
Ötümlü, ünlü vb.	+nı/+nǎ	тура им хол тағ	тураны имні холны тағны
Ötümsüz	+tı/+tǎ	пас ат харах көнек	пасты атты харахты көнекті

Eylemin doğrudan nesnesini belirtir:

Книганы алғам.

Тоғысты тоос салғам.

Паланы көргем.

5. Bulunma Durumu (Орынғы падеж /Locative)

Belirtme durumu eki [+DA]'dır. Ekin sözcüğün son sesine göre değişen +da/+de, +ta/+te eşbiçimleri vardır. Ötümsüz ünsüzlerle biten sözcüklere ekin ötümsüz biçimi +ta/+te eklenirken, ötümlü ve ünlü ile biten sözcüklere +da/+de eşbiçimi gelir.

Söz sonu	Ek	Örnek	
Ötümlü, ünlü vb.	+da/+de	тура им хол тағ	турада имде холда тағда
Ötümsüz	+ta/+te	пас ат харах көнек	паста атта харахта көнекте

Bulunma durumu eki eylemin geçtiği yeri belirtir.

Школада тоғынчам.

Институтта үгречем.

Eylemin geçtiği zaman ve durumu da belirtebilir:

Хазыхта кизи прай нимени итче.

Майда наңмырлар чаапча.

Олғаннар улуғ өріністе чыылысчалар.

6. Çıkma Durumu (СЫҒЫНҒЫ падеж /Ablative)

Çıkma durumu eki [+DAñ]'dır. Ekin sözcüğün son sesine göre değişen +dañ/+deñ, +tañ/+teñ, +nañ/+neñ eşbiçimleri vardır. Ötümsüz ünsüzlerle biten sözcüklere ekin ötümsüz biçimi +tañ/+teñ eklenirken, ötümlü ve ünlü ile biten sözcüklere +dañ/+deñ, genizsil ile biten sözcüklere ise +nañ/+neñ eşbiçimi gelir.

Söz sonu	Ek	Örnek	
Ötümlü, ünlü vb.	+dañ/+deñ	тура хол тағ иб	турадаң холдаң тағдаң ибдең
Genizsiller (m, n, ñ)	+nañ/+neñ	им аң сан тиин	имнең аңнаң саннаң тииннең
Ötümsüz	+tañ/+teñ	пас ат харах көнек	пастаң аттаң харахтаң көнектең

Çıkma durumu eki eylemin başlangıç yerine, kaynağına, başlangıç zamanına işaret eder. Ayrıca karşılaştırma, nesnenin neden yapıldığı, sebep gibi işlevleri de vardır.

Кизи турадаң сыхча.

Читі частаң сығара үгренче.

Алтыннаң аарлығ.

Тастаң иткен тура.

Сеектең харах тун парча.

Пала адайдаң хорыхча.

7. Yön Gösterme Durumu (Ызылғы падеж /Allative)

Yön gösterme durumu eki [+ZAr]'dır. Ekin sözcüğün son sesine göre değişen +sar/+ser, +zar/+zer eşbiçimleri vardır. Ötümsüz ünsüzlerle biten sözcüklere ekin ötümsüz biçimi +sar/+ser eklenirken, ötümlü ve ünlü ile biten sözcüklere +zar/+zer biçiminde eklenir.

Söz sonu	Ek	Örnek	
Ötümlü, ünlü vb.	+zar/+zer	аал тағ иб төң тайға	аалзар тағзар ибзер төңзер тайғазар
Ötümsüz	+sar/+ser	пас город харах хап көнексер	пассар городсар харахсар хапсар көнексер

Yön gösterme durumu eylemin yönünü gösterir. Yönelme durumundan farklı olarak hareketin son noktasını göstermez. İşlevleri birbirine oldukça yakın olan bu durum ekleri zaman zaman birbirinin yerine de kullanılabilir.

Мин Асхыссар парчам.

Арығзар пасчам.

Суғ хазынзар килгебіс.

8. Araç Durumu (Пүдіргі падеж /Instrumental)

Araç durumu eki [+nAñ]'dır. Ekin sözcüğün ünlüsünün kalın ya da ince sıradan oluşuna göre değişen iki eş biçimi vardır: +nañ/+neñ. Kalın sıradan ünlülü sözcüklere +nañ eklenirken ince sıradan ünlülü sözcüklere + neñ eşbiçimi gelir.

Sözcüğün	Ek	Örnek	
----------	----	-------	--

ünlüsü			
Kalın sıradan	+nAñ	палты ағас тас	палтынаң ағаснаң таснаң
İnce sıradan	+neñ	кізі көнек іңне	кізінең көнекнен іңненең

Araç durumu eki eylemin hangi araç yardımıyla gerçekleştiğini, birlikte yapıldığını ve nasıl gerçekleştiğini belirtir.

Палтынаң тоорча.

Ручканаң пасча.

Хыптынаң кисче.

Мишанаң Коля пір класста үгрече.

Ўгретчинең чоохтасчам.

Чоох-чаахнаң одырчабыс.

Өрініснен аалчылыяны удурлаабыс.

9. Karşılaştırma Durumu (Тиннестіріс падеж /Equative)

Karşılaştırma durumu eki [+cA]'dır. Ekin sözcüğün son sesine göre değişen +ça/+çe, +ca/+ce eşbiçimleri vardır. Ötümsüz ünsüzlerle biten sözcüklere ekin ötümsüz biçimi +ça/+çe eklenirken, ötümlü ve ünlü ile biten sözcüklere +ca/+ce biçiminde eklenir.

Söz sonu	Ek	Örnek	
Ötümlü, ünlü vb.	+ca/+ce	аал тағ иб төң тайға кии	аалча тағча ибче төңче тайғача кииче
Ötümsüz	+ça/+çe	пас город харах тас көнекче	пасча городча харахча тасча көнекче

Bu ek karşılaştırmanın yanı sıra hareketin herhangi bir şeyin boyunca yapıldığını ve yaklaşıklık belirtir.

Чолча парчам.

Тигірче учухча.

Пүүрче адай.

Кізі пазынча нымырха.

Писче кізі.

Онча тура.

10. SebeP Durumu (СЫЛТАҒЛЫҒ падеж / Circumstantial~ Deliberative)

SebeP durumu eki [+DAñAr]'dır. Ekin sözcüğün son sesine göre değişen +dañar/+deñer, +tañar/+teñer, +nañar/+neñer eşbiçimleri vardır. Ötümsüz ünsüzlerle biten sözcüklere ekin ötümsüz biçimi +tañar/+teñer eklenirken, ötümlü ve ünlü ile biten sözcüklere +dañar/+deñer, genizsil ile biten sözcüklere ise +nañar/+neñer eşbiçimi gelir.

Söz sonu	Ek	Örnek	
Ötümlü, ünlü vb.	+dañar/+deñer	тура хол тағ иб	турадаңар холдаңар тағдаңар ибдеңер
Genizsiller (m, n, ñ)	+nañar/+neñer	им аң сан тиин	имнеңер аңнаңар саннаңар тииннеңер
Ötümsüz	+tañar/+teñer	пас ат харах көнек	пастаңар аттаңар харахтаңар көнектеңер

Çıkma durumu eki düşünce ya da konuşmanın ne hakkında olduğunu, eylem ya da durumun sebebini belirtir:

Тағыстанар чоохтанча.

Ағастар пөзіктеңер туралар көрінминче.

Kaynaklar:

Korkmaz Z. (2002) *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK

Хакасский язык. Морфология./Под ред. Карпова В.Г. - Учебное пособие (на хакасском языке) для студентов, обучающихся по специальности 021700.02-Филология (Хакасский язык и литература) – Абакан: Изд-во ХГУ им. Н.Ф. Катанова, 2004.

Патачакова Д.Ф. Хакас тілі. I чардыгы. Лексика, фонетика, морфология: педагогической училищес учебник. Пастагызын сыхча = Грамматика хакасского языка. Ч. I. Лексика, фонетика, морфология: Учебник для педагогического училища. Изд. 1-е. – Абакан: Хакас. кн. изд-во, 1955.